

І. М. Старовойтенко
*Інститут української археографії
та джерелознавства ім. М. С. Грушевського
м. Київ*

**ЛИСТ ПРИХИЛЬНИКА ТА ПОПУЛЯРИЗАТОРА ГАЗЕТИ
„РАДА” Л. ЖЕБУНЬОВА ДО ЇЇ ВИДАВЦЯ Є. ЧИКАЛЕНКА**

Імена багатьох заслужених діячів української історії повертає в її літопис сучасна історична наука. В цьому довгому списку стоїть й ім'я малознаного українцями, але заслуженого громадського діяча, публіциста, популяризатора й прихильника щоденної української газети „Рада”, національно освідомленого вже у зрілому віці українця Л.М. Жебуньова (1862–1919). Він помер у Полтаві у листопаді революційного 1919 р., переживши тяжку недугу, матеріальну скруту, болісне розчарування поразками українців у змаганнях за власну державність, і залишився забутим на довгі десятиліття. Лише у 2001 р. Н.І. Миронець написала про цю яскраву постать біографічну розвідку¹, використавши спогади про нього сучасників – С. Русової, Є. Чикаленка, листи Л. Жебуньова до Є. Чикаленка з аналізом і ставленням до подій української революції. Цією публікацією одного великого, яскравого змісту листа Л. Жебуньова до Є. Чикаленка продовжуємо всебічне вивчення його епістолярної спадщини, зокрема листів до відомого громадського діяча, фундатора української преси початку ХХ ст. Є.Х. Чикаленка (1861–1929). На сьогодні в Інституті рукопису Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського виявлена лише кореспонденція Л. Жебуньова до Є. Чикаленка, яка становить понад 90 листів та листівок. Їх розгорнутому джерелознавчому та археографічному аналізу буде присвячене спеціальне дослідження, згодом планується і публікація цих інформативно важливих джерел, які відображають неповторні біографічні відомості про їх автора та сюжети історичного значення. У даній же розвідці публікується лише один лист із корпусу виявлених листів Л. Жебуньова до Є. Чикаленка, присвячений газеті „Рада”. Слід зазначити, що Є. Чикаленко був одним з ініціаторів та постійним видавцем

цієї щоденної української газети, яка почала виходити з вересня 1906 р. замість „Громадської Думки” (31 грудня 1905 р. – 18 серпня 1906 р.) й існувала до липня 1914 р., її закрили з початком Першої світової війни.

У листуванні Є. Чикаленка 1906–1914 рр. тема, пов’язана з „Радодою” й вирішенням її видавничих проблем, які супроводжували весь період існування українського щоденника, зайняла одне з домінуючих місць. Серед адресатів, з якими вона постійно обговорювалася, були М. Грушевський, С. Єфремов, В. Винниченко, А. Ніковський, П. Стебницький, співробітники редакції, постійні дописувачі й передплатники „Ради”. Одним з кореспондентів Є. Чикаленка, у листах якого ця тема зайняла у той період до 90 % інформації, був Л. Жебуньов. У його кореспонденції до видавця „Ради” відобразилися і громадянська позиція, і глибока ідейність автора, яка була притаманна генерації свідомих українців тієї доби і яка перевершувала всі інші їхні пріоритети та вражала своєю глибиною. Незважаючи на власне матеріальне благополуччя, ці заможні люди бажали своєму народові кращого майбутнього, прагнули його національно пробудити, повернути належні йому історично-культурні права. Одним із засобів такого пробудження, на їхню думку, мала стати українська газета, дозвіл на яку після тривалих клопотань вони отримали в кінці 1905 р. В умовах відсутності інших друкованих органів, обмежені в правах друкувати літературні твори українською мовою, маючи напівлегальне громадське життя, українці бажали цей єдиний щоденний український друкований орган використати для реалізації поставлених ними завдань. Але в умовах цензурних та шовіністичних переслідувань, відсутності літературних сил та досвіду ведення газетної справи, загальної русифікації українській газеті важко було завоювати високий рейтинг популярності.

Від першого до останнього року виходу у світ вона мала великі дефіцити та малу кількість передплатників. Щороку видавці докладали майже по 20 тис. крб., щоб продовжити її видання. Їх стомлювали не лише великі видатки, а й байдужість більшості українців до цієї важливої справи, розбрат між тими, хто ініціював народження газети.

Видавець Є. Чикаленко часто у листах передавав свій песимістичний настрій від невдач, загальної байдужості, непосильних видатків, висловлював сумніви з приводу доцільності ведення видавничої справи при таких великих, невинуватих, на його думку,

витратах. Неодноразово писав про можливе закриття „Ради” у зв’язку з відсутністю надійних джерел її фінансування. Але вже наступні листи підтверджують, що то були лише його спонтанні думки, викликані певними враженнями або фізичною та моральною втомою. Насправді Чикаленко був переконаний в тому, що газету українці повинні були зберегти будь-якою ціною, її втрату він порівнював з поразкою, гіршою від тієї, яку отримало українське військо під Берестечком у червні 1651 р. Тому і вживав усіх можливих заходів, щоб зберегти, покращити видання та збільшити кількість передплатників.

Протягом кількох років існування „Ради” у неї з’явилися прихильники й популяризатори, які шукали передплатників, розповсюджували її, часто і за власний рахунок. Серед них одним із найвідданіших став Л. Жебуньов. Оскільки він не проживав у Києві, то його листи стали формою обговорення всіх проблем з видавцем газети, способом висловлення йому порад і критичних зауважень. Очевидно, кореспондент перечитував кожен номер газети, уважно придивлявся до її коректури, правопису, часто бентежився її непоказним зовнішнім виглядом, характером публікацій. Подорожуючи по всій Росії, Жебуньов популяризував видання у всіх місцях своїх перебувань, під час свого лікування в санаторіях та робив це так активно, що отримував іноді зауваження від медичного персоналу лікувальних закладів. Він також збирав соціологічні відомості про читачів „Ради”, цікавився їхнім ставленням до газети в цілому та її окремих рубрик й передавав цю інформацію видавцеві для роздумів, супроводжуючи зібрані факти і своїм аналізом. Кореспондент неодноразово писав, що часто популяризував „Раду” за власні кошти, знаходив кілька сот карбованців зі свого власного бюджету, щоб докласти їх у щорічні видавничі видатки.

Із епістолярію Є. Чикаленка до інших кореспондентів стає відомо, що видавець та редакція багато порад Л. Жебуньова використовували у видавничій практиці: зверталися до рекомендованих ним заможних людей за фінансовою допомогою, брали у певні роки додатком до „Ради” видання, які радив Л. Жебуньов, поліпшували правопис та коректуру газети.

Виявлений епістолярій Л. Жебуньова засвідчує його безмежну відданість українським справам і, зокрема, щоденній українській газеті, яка, за його переконаннями, мала виконати у той період національно-просвітницьку місію. Про це свідчить лист, який по-

дається нижче. Він написаний, очевидно, під враженням песимістичного листа до Л. Жебуньова Є. Чикаленка. Про нього кореспондент згадує і навіть пише, що отримав його 2 липня 1908 р. У тому листі Є. Чикаленко, напевно, стомлений видавничими проблемами писав про можливе закриття „Ради” у 1909 р. через фінансові труднощі і низьку популярність газети. Як видно, це повідомлення глибоко вразило адресата. В інших листах він зізнавався, що подібні звістки від Є. Чикаленка викликали у нього пригнічений настрій, він ходив після них кілька днів хворим і непрацездатним. Але, передумавши і проаналізувавши ситуацію, сів за такого листа, яким бажав переконати видавців, що при наявності у газети 1500 передплатників, то було їх „нервове вередування”.

Нижчеподаний лист засвідчує прямолінійний епістолярний стиль кореспондента, адже він відверто пояснював настрої видавця щодо майбутнього української преси його природним скептицизмом і застерігав Чикаленка від перенесення суб’єктивного настрою на громадські справи, до яких радив підходити з урахуванням об’єктивних обставин.

Л. Жебуньов переконував Є. Чикаленка у тому, що „Рада” з кожним роком ставала популярнішою газетою, незважаючи на її в цілому поміркований напрям. У листі він передавав враження від газети, висловлені професійними російськими журналістами, які, прочитавши кілька номерів „Ради”, побачили у ній те „новое, свежее и оригинальное”, чого бракувало російським періодичним виданням. Ця оригінальність, на їхню думку, полягала у пропаганді газетою ідей національного відродження на демократичному ґрунті, які були відмінними від попередніх національних ідей державницького значення.

Кореспондент звертав увагу на зниження популярності російських політичних газет в умовах послаблення інтересу до політики та зростання інтересу російських журналістів до національної ідеї, якою була пройнята газета „Рада”. Жебуньов вірив, що пропаговані „Радою” ідеї сформулюють нове покоління свідомих українців. На його думку, газета у той період загального занепаду громадського життя, офіційних заборон, байдужості виконувала, на перший погляд, невидиму, але дуже перспективну місію. Леонід Миколайович писав у листі: „І от, те, що в часи реакції набирається мляво, напів-апатично, навіть не помітно того, що набирається, те саме, при інших обставинах вибухне широко і буйно, бо як не як, а з маяка

(се б то з преси та журналістики) впали іскорки в душу і розум людей, які пориваються до кращого життя”.

Цікаві факти кореспондент подавав і щодо українського руху національно свідомих діячів за свої історично-культурні права. Писав про його малий кількісний склад до 1905 р. Тому, на його думку, цифра у 1500 передплатників була багато значимою, бо свідчила про зростання кількості учасників українського руху. Л. Жебуньов був переконаний, що читачів у „Ради” було значно більше, ніж передплатників, і вважав закриття газети при такому числі прихильників та зростанні інтересу до неї недопустимим, бо це б значило, на його думку, згорання українського руху власними силами. Кореспондент передбачав, що національне відродження без власної преси загальмується і знову повернеться до кількісного складу у кілька десятків національно свідомих українців.

У листі сформульовані завдання, які ставилися перед українською газетою: вона повинна була українізувати зрусифіковане суспільство, національно його освідомити. Л. Жебуньов був певний, що той, хто читав „Раду” протягом року, не міг не стати свідомим українцем, або ще когось не прихилити до українства. Кореспондент писав, що для українців газета в той час служила способом обміну думками, засобом виховання підростаючого покоління, бо вчила його читати й писати рідною мовою, сприяла виробленню цієї мови і формувала національну самоповагу.

Враховуючи всі ці важливі функції, кореспондент вважав припинення видання „Ради” недопустимим і допомагав видавцеві шукати способів вирішення невідкладних проблем. В умовах щорічних дефіцитів радив перевести її до дворазового виходу на тиждень, змінити формат газети, перетворити її на видання, яке мало вигляд зошитів. Таку форму практикували з метою економії російські газети. Також радив у пошуках фінансових джерел звертатися до заможних українців та українських громад.

Л. Жебуньов був проти підвищення передплатної ціни на „Раду”, називав цей крайній захід замаскованим кінцем української преси і радив навіть залишити думку про це, а збільшувати її передплату та популярність цікавим змістом й технічними поліпшеннями.

Кореспондент писав про газету, як про частинку свого життя, глибоко переймався кожною її проблемою і намагався зупинити видавця у прийнятті непоправних рішень, розвіяти його песимістичні думки конкретними фактами.

Зміст усіх виявлених листів Л. Жебуньова за 1906–1914 рр. присвячений в основному газетній темі. Кожен його лист, як правило, нею починався і закінчувався. Видно, що, крім порад, критики, заперечень, зауважень, кореспондент аналізував успіхи та невдачі „Ради” і був глибоко переконаний, що цей „маяк” українського руху повинен існувати до останньої своєї можливості.

Лист, що подається нижче, має великий обсяг. Він написаний на 8 аркушах із зошита чорним чорнилом, ущільненим почерком. На аркушах проставлена подвійна нумерація: зверху посередині стояв номер автора, який два аркуші нумерував одним числом, тому за цією нумерацією у листі 4 аркуші. У правому кутку простим олівцем поставлений номер археографом на кожному аркуші, за цією нумерацією лист мав 8 аркушів і 16 сторінок. Особливістю почерку кореспондента було те, що літера *t* у нього була схожа на *ч*, літери *з* і *в* мали нечіткі заокруглення, невиразно писалися літери *p* та *я*, літера *є* не мала середньої перетинки. Кореспондент зізнався, що він до 1905 р. не міг скласти українською мовою і 2–3-х фраз, але видно за короткий час освоїв мову, бо володів нею, як свідчить нижчеподаний текст, непогано. Хоча у тексті листа зустрічалось багато русизмів, у багатьох закінченнях слів кореспондент замість літери *и* вживав *і*, наприклад, „думкі”, „чуткі”, „місячники”, „искоркі”, „якіх”, „чим”, „систематично” та ін.; окремі слова написані ним за російським правописом, наприклад, „пресса”, „інтеллегенція”, „меньше” та ін.; подвійні приголосні автор вживав у словах „глибокоповажаний” та „данні”; літеру *є* замість *я* у словах „захоплення”, „розчаровання”, „відношення”, „признання” та ін.; *ч* у словах „швидче”, „шчі” (останнє зустрічається у двох варіантах: і через *ч*, і через *ш*). Усі особливості авторського написання тексту у публікації збережені, лише внесені необхідні синтаксичні поправки.

Окремі слова та фрази у листі автором підкреслені, у публікації вони виділені курсивом, зустрічалися і закреслення та вставлені слова, які в публікації подані за останнім авторським варіантом без застереження.

Лист Л. Жебуньова до Є. Чикаленка*10 липня [1908] року*

10 липня. На Катеринославщині.

Глибокоповажаний і любий Євген Харлампієвич!

Одїзжаючи з Євпаторії, я одержав Вашого листа, такого, що як тільки розгорнеш його, то ще й не читаючи, тхне од нього великим сумом і розчарованнем. Кілька разів я перечитав його і замислився ... „А ну”, – думаю собі – перевірю себе: невже я не додачу того, що Ви бачите, невже я такий юнак, що сам в собі ношу захопленне мріями і не вважаю на реальну дійсність?” Думав про те в Євпаторії, думав усю дорогу сюди, думав і тут, пригадував становище української справи 4 роки назад, обдивлявся те, що зараз є, холодно-критично перевіряв оце все, самого себе, і... щоб Ви не казали мені, я ще більше і глибше переконався в тому, що Ваш сум і скептицизм залежить од суб'єктивних причин і настрою, а не од внішніх. Одколи я знаю Вас, Ви були скептиком, а тепер – нервова хвороба, та може й інші личні обставини обгострили Ваш настрій: на що б Ви не глянули, про щоб не подумали – усе сумно, погано, безнадійно... Я добре уявляю собі, як важко жити з таким душевним настроєм, щиро спочуваю Вам і жалкую про те, горяче бажаю, щоб Ви збулись цього кошмару, але, голубе мій дорогий, стережіться переносити свій суб'єктивний настрій на громадські справи, якими займаєтесь (в даннім разі – газетою), бо й на справі це одіб'ється погано і на душі Вашій ще гірше і тяжче стане... От узять, наприклад, хоч би цю фразу з Вашого листа: „Мабуть приходить кінець нашим пробам з нашою пресою”. Через що ж той „кінець приходить”? Через те що О[льга] П[етрівна]² не дотягне й до кінця року з „Р[ідним] Кр[аєм]”, а „Світова Зірниця”³ вже вмерла? Не дивно, що О[льга] П[етрівна] не дотягне, бо вона попереду розігнала співробітників (ще в Полтаві це почалось, а в К[ієві] довершила) і через те попсувала газету до того, що число передплатників звелось з 1500, або 1700, мабуть на 300, коли не менше, бо не можна одній людині писать усю газету. „Світової зірниці” ніде, крім Поділля, навіть не видно було і не чутно, видавалась вона виключно для селян, тоді як ще не диференціровались круги читачів, а інтеллегенція систематично бойкотувала її через напрям газети.

Може значно погіршав стан „Ради”? Не видно того з Ваших відомостей, що Ви подали в цьому листі, і не чуто взагалі поганого поговору про неї. Що до відношення читачів до „Ради”, то воно усе прихильніш стає, про що далі я напишу, а тепер поміркуємо про число передплатників. Щороку Ви в *початку липня* доходите до одчаю, а потім через місяць, два, теж щороку, число передплатників вирівнюється. В цьому ж році число одпавших *значно менше*, ніж було позаторік і торік, і я бачу в тому успіх газети. Ви сами пишете, що в цьому році одпало 340, а торік 500, і думаєте, що потім поповнилось число передплатників через старання мої та Богуславського⁴. В цьому рахунку Ви помиляєтесь, бо *найбільше* число наших передплатників дано було нами *до 1 липня*, а найменша частина їх поступила з 1 липня і далі. Це – вірно. Позаяк же Ви злякались в початку липня (Ваш лист од 2 липня) про число одпавших в цьому році, то й це число буде далеко менше, ніж 340, бо не всі передплатники поновляють передплату до строку або в строк, а инши – в початку осени. Так і тепер буде. Значить сумоватъ з цього поводу – нема чоґо.

Що ж до відношення читачів до „Ради”, то навряд Ви можете поскаржитись (коли не вважати на чорносотенські листи), особливо, коли порівняти це відношенне з тим, яке було до „Гром[адської] Думкі”. Оскільки чуто (а я вже пильную про ці чуткі), читачі признають, що „Рада” стала куди інтересніш, ніж була навіть торік, не дивлячись на те, що напярям її значно умірковався. З початку це признанне здивувало мене, бо взагалі гостріша газета інтересніш, ніж уміркована. Я замислився над тим ще зімою, чуючи і читаючи похвали „Раді”, і не вмів розв’язати цього питання поки, оце вже у Євпаторії, инши люди не навели мене косвено на розв’язанне його. Я вже писав Вам і М[аксиму] Стр[атоновичу]⁵, що познайомився з двумя журналістами, що пишуть по рос[ійських] журналам місячним, і познайомив їх з „Радою”. Як уже вчитались вони в неї, то й кажуть мені якось одного разу (спочатку сміялись): „Мы не ожидали, что укр[аинская] газета, при современном зачаточном развитии укр[аинского] литературного языка, может быть настолько содержательна, как „Рада”, а корреспонденции ея представляют такой любопытный бытовой материал, какого не дает ни одна русская газета относительно рус[ского] народа. Правда, в газете видна скудость литературных сил и бедность талантов, но вместе с тем чувствуется въ ней что то новое, свѣжее и оригинальное...

Если *это* и далее разовьется, то пожалуй вѣрна мысль украинофиловъ, что укр[аинская] литература и пресса со временем обогатитъ міровую...”. Став я міркувати з їхняго вислову, і дійшов до такого висновку. Оце „новое и оригинальное” є нова для рос[ійської] літератури тема – ідея національного відродження *на демократичному ґрунті*, бо в Росії досі пробивалась нац[іональна] ідея державного значіння, а не народного, а до того ще й своєрідні риси мови і характеру українського надають інтересу до українськ[ої] літератури, а тут ще й сама національна ідея стала модною в рос[ійській] журналістиці, дякуючи, головно жидам-сіоністам, які пустили її в ход. Звертаюсь знов до „содержательности” „Ради”. Усі рос[ійські] газети майже виключно політичного змісту, а як тепер інтерес до політики дуже упав (цікаві факти я чув про це!) не тільки через зовнішні причини, а ще й через громадянську (чи суспільну) реакцію, то й усі рос[ійські] газети стали порожніми, їх ледве-ледве читають і найбагатші з них розоряються, як от „Русь”⁶, „Свободные мысли”⁷ і навіть „Рус[ские] Вѣд[омости]”⁸ стогнуть. „Рада” ж політикою майже не занімається, а головні статті присвячені національним ідеям і відродженню. Оце і єсть для кацапів „новое и свежее”, а для українців – рідне і близьке. Та, на великий жаль, читач, навіть українець, ще не звик до укр[аїнської] літерат[урної] мови, вона ще здається багатьом українцям „анахронизмомъ”, і через те число передплатників на „Раду” стоїть на одному рівні. Але ж звичка до мови – діло часу і не може вона не посуватись наперед. Світовий досвід запевняє в тому. Уперттюстю, чи лучче сказати стійкістю усе на світі поборюється, а рутіна заскорузла, до якої належить сучасне відношення до укр[аїнської] мови, тим більше і швидче зникне, коли додати до того, що й сама укр[аїнська] мова з часом виробляється. Не забувайте, Бога ради, що до 1905 року ми налічували 76 цілком свідомих українців, а таких, що вміли писати по українськи, було, мабуть не більше 20–30 чол. на всій рос[ійській] Україні (я сам не вмів скласти 2–3 фраз). Тепер же „Раду” передплачують, пересічно 1500 чол., а читають, певно, не менше як 8–10 тисяч чол. Той, хто читав її на протязі року, не може не стати свідомим українцем, і не може бути, щоб він мовчав, нікого не нахилив до українства, неімовірно, щоб не ширились ці думки. Значить, преса наша робе своє діло, і в історії укр[аїнського] відродження не останнє місце належатиме їй, а що до сучасної темряви, коли „все на всіх язицях мовчить”, то будучий історик поставить

значіння нашої преси на першому місці. Ви спитаєте мене: „Чому ж в такому разі мляво посувається успіх, хоч би й „Ради” щодо передплати?” У відповідь на це питання, я питаю Вас: чому загальний політичний і громадський рух по всій Росії так підупав, що найпоступовіші рос[ійські] газети і місячники розоряються, книжна література згинула (крім порнографічної), і до найпопулярніших поступових партій громадянство відноситься холодно-байдуже? Страшні часи суспільної реакції і жаху од минулого переживає громадянство, і поки не одпочине воно од незвиклого підйому *видима* байдужість усе поняла. Але це не значить, що внутрішній, *потенціальний* процес життя зупинився, бо тоді люди повмирили б. Він йде, той процес, сили набираються, думки мелькають, гуртуються до міста, і все те набирається не тільки з життя і досвіду, а ще й з літератури, як не мало читають її. У кого більше жевріє імпульс життя і поривання до кращого, той непременно керуватиметься у своїх думках літературою. Російська преса і журналістика це добре знає по своєму віковому досвіду, і через те вона чіпляється за мінімальну можливість існувати, бо вона знає, що коли вона згине, то „мерзость запустѣнія” поглине громадянство.

Треба, щоб миготів, жеврів якийсь вогник, бо з вогника розгоряється й полум'я у відповідний час. Вона знає, що на місто потомлених покоління щодня наростають нові, молодші, яким потрібні духовна їжа і світ. І от те, що в часи реакції набирається мляво, напівпатично, навіть не помітно того, що набирається, те саме, при інших обставинах вибухне широко і буйно, бо як не як, а з маяка (се б то з преси та журналістики) впали іскорки в душу і розум людей, які пориваються до кращого життя.

Прикладіть же, мій голубе, оці думки до української преси в наши тяжкі часи, той виявите собі величезне значіння її, якого не побачаєте зараз, і через те доходите до одчаю...

Уявіть собі становище укр[аїнської] справи, се б то нашого національного відродження, коли зникне уся наша газетна преса (не кажіть мені про ЛНВ, бо місячник не може замінити собою біжучої преси)?!... Публична діяльність неможлива тепер, просвітні інституції наші „на ладань дышать” і не сьогодні-завтра зникнуть, та й не можуть вони захопити широкий круг людей, поза городами; в законодатних сферах нема у нас оборонців, талановитих письменників, в роді Шевченка – біг дасть. Єдиний маяк, чи огнище, з якого сипляться іскорки, подає звістки про укр[аїнську] справу, нагадає

про неї, нахиляє людей до тієї або іншої хоч би й дрібниці національної; гуртує коло себе молодь, нахиляє її до нац[іональної] діяльності, навчає її читати й писати по українськи, навіть – думати про справу і, таким робом, сприяє виробленню мови і письма українського, викликає дописи з найглухіших кутків, служить українцям органом для поділяння думок між собою (інши способи для того поділяння тепер неможливі) – усі ці функції одбуває тепер наша преса. Наприклад – справа пам'ятника Шевченкові⁹, так само як і з'їзд у Празі¹⁰, посунулись і навіть виконались тільки через пресу. Уявіть собі, що вищеозначені функції преси зникли – що зостанеться? „Пустое пространство?!” ... Ви не можете собі і представити зараз усіх тих погибельних наслідків од цього краху... Нехай зникне преса – через 5–10 літ ми будемо знов налічувати 76 свідомих українців, бо старі – то повмирають, то підтопчуться, а молодші покоління перекидатимуться в „общерусовъ”, бо нема джерела, з якого йшов би на їх світ. Звідкі їм набірається самопізнання? Це ж буде те саме, що було до 1906 року, чисто таке... Од цієї думки про будучину навіть і я прихожу до жаху і одчаю!...

Тут є над чім і треба уважно поміркувати перед тим, щоб вирішати „кінець нашої преси”. Це справа – величезної ваги. Єдина причина, яка може виправдати „кінець преси” – повна відсутність грошей на видавання часописів, та й то ще треба поміркувати над тим, що коли не вистаче їх на щоденну газету, то чи не перейти б на 2-х разову на тиждень тетрадкама, в роді „Рідного Краю” (в Росії, кажуть письменники, пішла мода на такі)? А зникає так, одразу – Боже борони! Сами на себе будете страшено ремствувати як побачите ті наслідки, про які я вище натякав. Заводить же нову газету, після перерви, в наші часи апатії до всього, – майже неможливо, не позбіраєте й тих передплатників, яких зараз маєте. Це – певно. „Рідному Краєві” 4-місячна перерва страшно пошкодила. Коло вересня, я думаю, вже виясниться грошова справа на 1908 рік, і коли виясниться так, що з теперішніх джерел не визначиться потрібна сума на видавання „Ради” в 1909 році, то Ви напишіть про те до всіх громад і поодиноких людей, як от – Пеліхіна¹¹, Аркаса¹² і інших заможних українців або скличте їх. Коли й після того не збереться потрібна сума на щоденну, то прийдеться перейти на 2-х разову на тиждень. На таку, мені здається, вистачиться в К[ієві] потрібна сума, без запитань з поза Києва. Хоч і не хочеться Вам переходити з щоденної на іншу, але що робити! Краше – пів

біди, ніж повна біда. По думці ж інших українців треба було й починати з 2-х разової. Зникати же „Ради” мовчки – неможливо, бо це ж – громадське діло, то порадитись з людьми слід, бо ремствовають будуть на Вас.

Що до Вашої думки про підвищення передплати на „Раду”, то це буде свого рода зникання преси, кінець її тільки замаскирований. Покиньте думку про це. Щиро бажаю Вам швидче загоїть руку Левка¹³ і самому підправиться. Пишіть мені в Гадяч, куди я сьогодні од’їзжаю. Буду там підправлятися після лічення, яке дуже стомило мене, ослабило. Міцно обіймаю Вас! Не кидайте цього мого листа, а перечитайте ще раз, поміркують над ним уважніш, та додайте до моїх документів ще Ваших, які, певно, є у Вас поза скептицизмом явним. Коли знайдете, що мій лист заслугує хоч деякої уваги – перечитайте його, або перешліть іншим видавцям „Ради”. Може хоч трохи впливе. Ще раз цілую Вас. Л. Жебуньов.

Не думайте, що я охоче згоджуюсь на перехід „Ради” з щоденної на 2-х разову. Розуміється – ні, а тільки стою на тому, що лучче 2-х разова газета ніж ніяка, бо й 2-х разова обслуговуватиме вищезначені функції, тільки в меншій мірі. Щодо поради з іншими позакіями, то я думаю, що радиться слід тільки про гроші, бо як заведете мову про напрям та зміст газети, то крім суперечки, яка пошкодить і грошовій справі – нічого не вийде...

ІР НБУВ, ф. І, № 35463.

¹ *Миронець Н.* Український патріот, росіянин Леонід Жебуньов // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики : Збірка наук. пр. та спогадів. – К., 2001. – Число 6, ч. 1. – С. 284–293.

² Ольга Петрівна Косач (Пчілка Олена, 1849–1930) – письменниця, редактор, видавець. Редагувала полтавський часопис „Рідний край”, який згодом почав виходити в Києві (1907), потім у Гадячі (1914–1916). У ньому публікувала спогади й нариси про відомих людей свого часу, рецензії на українські книжки, збірники, вистави, концерти.

³ „Світова Зірниця” – тижнева газета (згодом двотижнева). Почала виходити з 1906 р. спочатку у Могилеві-Подільському, потім – у с. Пеньківці, а в кінці 1911 р. – у Києві (виходила до 1913 р.). Крім інформативного матеріалу, віддавала перевагу сільськогосподарським та кооперативним темам.

⁴ Богуславський Микола Олексійович (?–1933) – український громадський діяч, видавець, прихильник „Ради” та її популяризатор. Проживав тривалий час у Катеринодарі, служив у Правлінні залізничних доріг і

проводив національно-просвітницьку роботу серед українського населення, організував там при місцевій „Просвіті” дві кубанські школи.

⁵ Синицький Максим Стратонович (1882–1922) – відомий громадський і політичний діяч, засновник і голова українського клубу „Родина”, „Просвіти”, видавництва „Час” у Києві. У той час керував конторою і фінансами газети „Рада”.

⁶ „Русь” – щоденна газета, що виходила у С.-Петербурзі.

⁷ „Свободные мысли” – політична, громадська і літературна газета, що виходила у С.-Петербурзі.

⁸ „Русские Ведомости” – громадсько-політична газета, що виходила у Москві у 1876–1918 рр. Орган ліберальної московської професури і земських діячів.

⁹ Мова йшла про агітаційну акцію „Ради” щодо збирання коштів на пам’ятник Т.Г. Шевченкові у Києві, який планували встановити у 1914 р. до 100-річного ювілею Кобзаря.

¹⁰ Мався на увазі з’їзд слов’янських студентів, який проходив 24–30 червня 1908 р. у Празі. Його описав у „Раді” В. Піснячевський у статті „Студентський з’їзд (19 червня 1908 р., № 140, с. 1). Перед з’їздом українські студенти утворили тимчасовий комітет української секції, який надрукував у „Раді” відоzву до поступової української академічної молоді (20 травня 1908 р., № 116).

¹¹ Пелехин (Пелехін) Павло Петрович (1842–1917) – відомий український хірург, син лікаря, родом з Київщини, професор Воєнно-медичної академії у Петербурзі. Автор бл. 30 праць з питань хірургії, був піонером у застосуванні антисептики в Росії. У 1898 р. передав НТШ у Львові значну грошову суму на будівництво медичного факультету Українського університету.

¹² Аркас Микола Миколайович (1853–1909) – культурно-освітній діяч, історик, публіцист. Проживав у м. Миколаєві. З 1907 р. очолював місцеву „Просвіту”, у її видавництві видав свої публіцистичні брошури „Гетьман Іван Степанович Мазепа”, „Чи це ж прогрес?”, „Українські духовні братства і сучасні просвітні товариства в Україні”. Написав за однойменною поемою Т. Шевченка оперу „Катерина”, науково-популярну „Історію України-Русі” (1908).

¹³ Старшого сина Євгена Чикаленка, Левка Чикаленка, якого було поранено 19 жовтня 1905 р. у Києві під час єврейського погрому. Тривалий час рана не могла загоїтись, і це дуже турбувало батька.